

Die uw jeugd vernieuwt als die van een arend

De Reformatie

Weekblad tot ontwikkeling van het gereformeerde leven

Kan wat moet? Bidden en werken rond kerkelijke eenheid

A.L.Th. de Bruijne ■

In dit nummer

<i>Kerkelijk leven</i> - A.L.Th. de Bruijne Kan wat moet?	69
<i>Meditatief</i> - H.P. Dam De storm 1: Volgen in vertrouwen	73
<i>Wandelen met God</i> - B. Luiten Fouten in de belijdenis	74
<i>Woord/Weerwoord</i> - B. de Groot / A.L.Th. de Bruijne Nogmaals: embryoselectie en IVF	76
<i>Achtergronden</i> - P.K. Meijer Dooperkenning een eeuwenoude en actuele kwestie	78
<i>Boekbespreking</i> - H. Veldman Over God en de Christus van God	81
<i>Samenleving</i> - J. Westert Herwaardering van de beroepseed	82
<i>Kunst</i> - J.M. de Jong Reichenau, bakermat van onze cultuur	84
<i>Uit de kerken, Persberichten</i>	

Aanstaande zondag 2 november wordt in de meeste Gereformeerde Kerken (GKV) gebeden voor kerkelijke eenheid. Alle kerken ontvingen een brief van Deputaten Kerkelijke Eenheid (DKE) met een verzoek daartoe. Daarmee voert DKE een besluit uit van de Generale Synode. Deze heeft bepaald dat de eerste zondag na Hervormingsdag (31 oktober) zo mogelijk in het teken zal staan van dit gebed om eenheid. Ter gelegenheid daarvan schrijf ik dit artikel. Ik zal vooral ingaan op enkele besluiten die de Generale Synode van Zwolle-Zuid genomen heeft.

Toon

Tijdens de synode van Zwolle-Zuid stond het onderwerp 'kerkelijke eenheid' meerdere keren op de agenda. Er is onder meer gesproken over de verhouding tot de Christelijke Gereformeerde Kerken (CGK) en de Nederlands Gereformeerde Kerken (NGK). Daarnaast bestaan er contacten met de Hersteld Hervormde Kerk en nemen onze kerken deel in het Contact Orgaan Gereformeerde Gezindte (COGG).

Mij valt in de besluiten rond kerkelijke eenheid een zuivere christelijke toon op. Zo toont de synode zich teleurgesteld over de besluiten van de christelijke gereformeerde synode. Tegelijk vergeet zij niet royaal dankbaar te zijn voor het goede in de contacten en wil zij om Christus' wil zich niet laten ontmoedigen. De besluiten rond de Nederlands Gereformeerde Kerken blijven tamelijk terughoudend. Toch probeert de synode desondanks royaal en hartelijk te formuleren. Zij gewaagt van 'dankbaarheid' om wat bereikt is en zelfs van 'vertrouwen' dat overblijvende hindernissen zullen worden weggenomen.

In het vervolg van dit artikel zal ik kritiek uiten op de besluiten van 'Zwolle-Zuid'. Juist daarom laat ik deze waardering vooraf gaan. Hopelijk proeven ook de broeders en zusters uit de andere kerken ondanks alles dat de Gereformeerde Kerken wel in christelijke liefde op hen betrokken zijn.

Teleurgesteld

De synode toont zich diep teleurgesteld in de CGK. In de samensprekingen met die kerken is in de loop van de jaren ongeveer alles uitgepraat wat een hindernis zou kunnen vormen voor kerkelijke eenheid. Bovendien had de voorlaatste synode van de CGK zich enthousiast getoond over een 'federatief groeimodel' om daarmee eenheid tussen de twee kerkverbanden vorm te geven.

wie vertrouwen vraagt, moet bereid zijn het te geven

De stap daarheen zou nu gemaakt moeten worden. Maar de laatste synode van de CGK maakte een pas op de plaats en parkeerde het groeimodel.

Christelijke gereformeerden reageerden zelf verdeeld op de eigen synodebesluiten. Sommigen waren teleurgesteld en schaamden zich over deze ongeestelijke traagheid in eigen kring. Anderen vroegen juist begrip voor de moeilijke positie van de christelijke gereformeerden, die nauwelijks de eenheid in eigen kring weten te bewaren.

Beide reacties lijken gegrond. De houding van achtereenvolgende christelijke gereformeerde synoden voelt minstens onwaarschijnlijk; met de ene hand het federatieve groeimodel aanprijzen om het vervolgens met de andere weer terug te nemen. Aan de andere kant moeten wij als vrijgemaakten niet te gemakkelijk heenstappen over de interne spanningen binnen de CGK. Het lijkt mij zelfs wijzer om de eigen verwachtingen eens te toetsen aan deze realiteit.

Naïef

Zijn wij als vrijgemaakten niet behoorlijk naïef waar het de (landelijke) contactoefening met de christelijke gereformeerden betreft? Wij wisten toch allang dat de Christelijke Gereformeerde Kerken zelf bestaan bij de gratie van een wankel evenwicht tussen verschillende vleugels. Al zo vaak werd duidelijk dat de rechterflank van de CGK niet bereid is om te komen tot daadwerkelijke eenheid. Wat willen wij als vrijgemaakten nu precies praktisch bereiken? Hoe stellen wij ons kerkelijke eenheid voor, zelfs na

een eventueel proces van federatieve groei? Het is toch bekend dat veel CGK-gemeenten volstrekt langs elkaar heen bestaan, elkaar geestelijk vreemd lijken en dat kansels over en weer gesloten blijven. Zou dat in een verenigde kerk anders zijn? Of willen wij misschien dat men onderling uiteenvalt ter wille van de eenheid met ons? Het lijkt onmogelijk om de hele CGK mee te krijgen in verdergaande toenadering dan tot nu toe bereikt is.

Eenheid als 'project'

Denk ik met deze opmerkingen niet te klein van wat de HERE kan doen? Ik bedoel het juist geestelijk. Wil het tot eenheid komen tussen de CGK en de GKV, dan moet er meer gebeuren dan het uitpraten van verschillen of het uitdenken van een passende structuur. Er zal *geestelijk* iets in beweging moeten komen bij dat deel van de CGK dat eigenlijk niet wil. Ik aarzel niet om te zeggen dat velen van hen die zo de mond vol hebben over bekering zich op dit punt zelf hebben te *bekeren* tot God en zo tot hun broeders en zusters in de GKV. En ik zeg dat zonder enige zelfverheffing. Op andere punten moet ik mij bekeren. En op weer andere terreinen moeten de *vrijgemaakte* kerken zich bekeren.

Werkt dit geestelijke niveau wel voldoende door in onze omgang met samenspreken? Of blijven we stug doorwerken aan kerkelijke eenheid, terwijl we dit overslaan? Misschien hebben de broeders uit de christelijke gereformeerde rechterflank met één van hun bezwaren tegen ons huns ondanks wel een beetje gelijk. Vrijgemaakten verwachten het vaak van 'denken' en van 'doen'. Ook in de manier van samenspreken steekt iets verstandelijks en activistisch. Je kunt die instelling samenvatten in de leus 'het moet, dus het kan'.

Dat zie je ook op andere gebieden. Ook bij ethische moeiten rond echtscheiding, samenwonen of homoseksualiteit gaan wij vaak voor wat 'moet' en nemen zonder meer aan dat het dan ook 'kan'. Hetzelfde geldt voor betogen en activiteiten rond liturgische vernieuwing, geloofsbeleving, nieuwe gemeentestructuren of organisatorische modellen. Het worden onze 'projecten'. Die sfeer hangt soms ook rond het verschijnsel 'samenspreken'. "Hebben jullie ook al samensprekingen?" Onbedoeld suggereer je zo dat kerkelijke eenheid 'maakbaar' is. Het moet, dus het kan.

Tussen moeten en kunnen

Ten diepste is dat waar. De HERE vraagt van ons alleen wat Hij in Christus zelf geeft. Wat moet van God, is mogelijk bij God! Zelfs als het onmogelijk lijkt bij mensen. Maar wat God geeft, hebben wij niet automatisch. Het moet toegeëigend worden. En zelfs dan wordt het niet vanzelfsprekend omgezet in ervaarbare werkelijkheid. Wij kunnen de vrucht van Gods gaven niet afdwingen en organiseren op onze tijd en op onze manier. Zelfs als wij ons Gods belofte in geloof eigen maken, blijft de HERE vrij in de manier en het moment waarop Hij deze vervult. Tussen moeten en kunnen zit het mensenhart waarin de Geest in de diepte zijn werk moet doen. Dat werk is zo wonderlijk, ongrijpbaar en groots als een opstanding uit de doden. Het is niet ineens klaar: het gaat via groei en stilstand, met vallen en opstaan, schoksgewijs en geleidelijk. Tussen moeten en kunnen zit ook de 'geest' die een gemeente of kerkengroep als geheel beheerst. Alleen doordat de demonen bij ons uitgeworpen worden en

Gods Geest ruimte vindt, wordt moeten kunnen. Op heel het terrein van het christelijke leven en handelen is aandacht voor deze geestelijke werkelijkheid wenselijk. Ook bij onze activiteiten in de sfeer van kerkelijke eenheid.

Och, mocht ...

Daarom is bidden voor kerkelijke eenheid zeker zo belangrijk als eraan werken. Alleen Gods Geest kan mensenharten neigen en de 'geest' in kerken vernieuwen. Mag ik het eens zeggen in de taal van onze 'zwaardere' christelijke gereformeerde broeders en zusters, die we vaak wegzetten als 'lijdelijk': "Och, mocht Hij ons vandaag eens geven wat inderdaad moet in de verhouding tussen onze kerken". Als God ons vandaag eens die éne grote oecumenisch-gereformeerde kerk wilde geven waarin veel verschillende 'liggingen' naast elkaar bestaan. Niet zonder spanningen, maar ook niet zo dat zij elkaar veroordelen. Niet in cosmetische eenheid die als een gepleisterd graf naar buiten toe de schijn ophoudt. Nee, zo dat wij in christelijke nederigheid elkaar van Christus ontvangen en in Christus aanvaarden. Het andere, zelfs het vreemde van de ander hoeft dan niet eerst gelijkgeschakeld te worden aan het eigene van onszelf. Christus geeft het juist als verrijking voor je eigen accent. Prijs ik nu lijdelijkheid aan in het kerkelijk samenspreken? Zeker niet. Maar juist een zondag van gebed kan ons misschien stimuleren tot enige herschikking van de verhouding tussen ontvangen en doen, tussen wachten en doorpakken, kortom tussen bidden en werken.

Met de NGK

Die ene grote oecumenisch-gereformeerde kerk... hoe breed zou die zijn? Wat mij betreft horen daarin ook de Nederlands Gereformeerde Kerken. Ook aan die kerken heeft de HERE veel gegeven, dat ook vrijgemaakten kan verrijken. Nederlands Gereformeerden blijven bijvoorbeeld vaak dicht bij de bijbel. Waar wij soms vooral onze eigen samenvattende concepten ter sprake te brengen, denken en leven zij dan in een directe wisselwerking met de Schrift en haar uitleg. Dat levert verrassende verbanden op tussen actuele vragen en bijbelse wegwijsers. Midden in de werkelijkheid staan en dan luisterend met de bijbel omgaan: daaruit wordt praktische wijsheid geboren. Het vormt trouwens één van de erfenissen die we ooit samen meekregen uit de tijd voor de Vrijmaking. Een ander sterk punt is de beleving van de christelijke vrijheid. Onderzoek naar de gereformeerde spiritualiteit suggereert dat de gereformeerde traditie geneigd is tot een zekere 'controledwang'. Deze remt geestelijke vernieuwing. Ik herken dat ook bij ons vrijgemaakten. Zelfs als we veranderen, willen we de ontwikkelingen graag beheersen. In de NGK vind je meer onbevangenheid, waarin ik de vrijheid in Christus proef. Idealiseer ik nu de NGK? Zeker niet. Juist deze sterke punten gaan gepaard met zwakheden. Onbevangen en creatief bijbelgebruik, een open atmosfeer: het maakt de Nederlands Gereformeerde Kerken ook kwetsbaar. Dan reageren ze naïef of vaag op afwijkingen van de leer en ze integreren te vlot nieuwe invloeden. En wie in de tijd na de Verlichting de christelijke vrijheid benadrukt, loopt vaak zonder het te willen of zelfs door te hebben op de rand van een modern, individualistisch vrijheidsbegrip.

Bovendien komen veel Nederlands Gereformeerden maar moeizaam het trauma van de jaren '60 te boven. Dat maakt ze soms onnodig allergisch voor wat toch altijd gewoon gereformeerd is geweest.

Iets bijzonders

Als ik dit allemaal verreken, vind ik dat er iets heel bijzonders is gebeurd tijdens de samensprekingen van de laatste jaren. De Nederlands Gereformeerden hebben zich zo royaal uitgelaten over de binding aan de belijdenis, dat het op dat punt tot een gemeenschappelijke verklaring kon komen. Daarbij erkenden zij zonder meer de noodzaak van ondertekening van de belijdenis. Bovendien hebben zij zich indringend laten bevragen op het rapport dat hun besluit tot openstelling van de ambten voor vrouwen onderbouwde. Zij schaamden zich er niet voor zwakke momenten uit dat rapport te benoemen. Zij gingen extra mijlen mee om de GKV te laten voelen dat ze echt buigen voor het gezag van de Schrift.

tijd om het net van de samensprekingen aan de andere kant uit te werpen

Parkeren

In het licht daarvan vind ik sommige synodebesluiten van Zwolle-Zuid over de NGK teleurstellend. Niet alle besluiten. Mooi is het bijvoorbeeld dat de synode erop aandringt nu wel met elkaar door te spreken over de mogelijkheid van wederzijdse dienst op de terreinen van leer en leven. In de afgelopen jaren kwam dat er niet van. Zelfs begrijp ik dat de synode niet zomaar mee ging in het meerderheidsvoorstel van *Deputaten Kerkelijke Eenheid*. Zij wilden van verkennende gesprekken nu overgaan naar een volgende op eenheid gerichte fase. Ik zou daar zelf wel aan toe zijn, maar besef dat dit binnen de vrijgemaakte kerken lang niet voor iedereen geldt. Wat heeft het voor zin om een volgende twistappel in het midden van de kerken te deponeren, namelijk de verdeeldheid over het streven om landelijk één te worden met de NGK? Daarover met elkaar steggelend zouden we nog meer jongeren zien afhaken en energie verliezen voor urgente taken in kerk en samenleving. Gemakkelijk zou daarin dezelfde atmosfeer uitkomen die ik signaleerde in de contactoefening met de CGK: het moet, dus het kan. Wat mij betreft had de Generale Synode gezegd: "Broeders en zusters van de NGK, wij ervaren het als een wonder van de HERE dat we zo één blijken te zijn in onze visie op de binding aan de belijdenis en in onze trouw aan de Schrift. Maar gezien de situatie in de kerken moet nu eerst het vertrouwen op dat punt ook breed groeien. Daarom houden we deze winst vast, maar we parkeren die tegelijk nog even. Intussen gaan we verder met elkaar op die punten die bleven liggen. Wat kunnen we op dit moment al voor elkaar betekenen met wat Christus ons ieder geeft? Hoe kunnen we het geestelijke proces dat nodig is bevorderen, bijvoorbeeld door het samen bidden te intensiveren?"

Patstellingen

Maar wat deed de synode? Zij nam met de ene hand weer terug wat zij met de andere zo royaal aanwees. Waar ze mooie woorden spreekt over de Balans rond de binding aan de belijdenis, haalt ze tegelijk de oude koeien uit de sloot waarop het wantrouwen jegens de NGK juist gestoeld was: de Preamble van het Akkoord van Kerkelijk samenleven, de tolerante omgang met sommigen die afwijken van de belijdenis en zelfs de manier waarop 'in het verleden' onderscheiden is tussen fundamentele en niet-fundamentele onderdelen in de belijdenis.

Uit een oogpunt van christelijke omgang vind ik dat kwalijk en in het licht van de wonderlijke toenadering die de HERE gaf, ook ondankbaar. Je moet de voortgang van de laatste jaren juist zien als een stap vooruit, waarmee langs een nieuwe route de bestaande patstellingen te boven kunnen worden gekomen. Maar in de besluiten pint de synode de gesprekspartners toch weer vast op die bestaande patstellingen en zelfs op het verleden. Ik proef in de bewoordingen van de synodebesluiten dat men het zo niet bedoelt, maar ik kan helaas niet heen om wat er staat.

Iets dergelijks gebeurde bij de kwestie van de vrouw in het ambt. De vorige synode keek niet zozeer naar het besluit van de NGK als zodanig, maar toonde zich bezorgd over de wijze van schriftomgang daarbij. Juist op dat punt bleken de onderlinge gesprekken geruststellend. En nu voert de synode toch ineens het besluit als zodanig aan. Het lijkt nu alsof de NGK haar mooie woorden alsnog moet bewijzen door het besluit zelf te herzien. Dat doet geen recht aan het proces tot nu toe. Het staat ook op gespannen voet met de studieopdracht die onze synode zelf gaf rond de taak van de vrouw in de kerk. Wie echt gaat studeren, weet het antwoord niet al bij voorbaat. Een kerk die zichzelf die openheid toestaat, handelt niet uit één stuk als zij tegelijk een gesprekspartner bij voorbaat bindt aan één bepaalde conclusie.

Rem

Tegelijk zette de synode een rem op vergaande vormen van plaatselijke samenwerking tussen GKV en NGK. Plaatselijk mogen kerken niet te ver voor de muziek van het landelijke proces uitlopen. Ik begrijp de spanning die hier optreedt. Toch vind ik dat we hier met twee maten meten. In de contactoefening met de CGK zijn plaatselijke gemeenten vrij om verdergaande stappen te maken. Realiseren wij ons dat de zwaardere CGK-ers dit principeel net zo moeilijk vinden als sommige vrijgemaakten het vinden wanneer plaatselijke kerken dat doen in de richting van de NGK? Wij kunnen niet profiteren van een spanningsvolle ruimte in de CGK die wij onszelf in de richting van de NGK willen besparen. Dat voelt onoprecht. Bovendien gaat onze geestelijke eenheid met vrijwel *alle* NGK-gemeenten veel dieper dan die met de rechterflank van de CGK? Waarom zouden plaatselijke gemeenten in theorie wel met zulke CGK-kerken verder mogen gaan op de weg naar eenheid en niet met een NGK-gemeente? Ik proef daarin een zeker formalisme, waardoor plaatselijk ervaren zegen kan worden gefrustreerd. De echte spanning die ontstaat als je het plaatselijk werkelijk eens werd terwijl dit landelijk nog niet het geval is, wordt zo toch niet toegelaten maar juist voorkomen. Die echte spanning houdt immers in dat er tegelijk

sprake is van onderlinge eenheid én van eenheid van elk van beide gemeenten met kerkverbanden die het samen nog niet eens zijn.

Gulden regel

Hiermee onderstreep ik op mijn manier waarop ook anderen al wezen. Onze omgang met CGK en NGK is niet uit één stuk. Wij doen de NGK iets vergelijkbaars aan als wat de CGK tot onze teleurstelling ons aandeed. Terwijl de 'gulden regel' uit de Bergrede juist het omgekeerde vraagt: behandel anderen zoals jij zelf graag behandeld wordt. Wie van de een vertrouwen vraagt op het woord, moet bereid zijn het aan de ander te geven. Op de synode liepen de visies kennelijk te ver uiteen om dat vertrouwen te laten uitmonden in een volgende concrete gezamenlijke stap. En misschien is dat ook wel het geval binnen de kerken. Daarmee kan ik vrede hebben, juist omdat ik kerkelijke eenheid niet als maakbaar beschouw en besef dat er ook bij ons iets gebeuren moet tussen moeten en kunnen.

Maar ik betreur dat dit vervolgens in de besluiten min of meer gerechtvaardigd is met elementen die ten diepste het wantrouwen legitimeren en zelfs onbedoeld in stand houden. Daarin proef ik teveel angst en teveel neiging om dit proces te controleren. Ik hoop dan ook dat de gesprekspartners uit GKV en NGK zich niet laten ontmoedigen en zich in de komende periode niet vooral focussen op dat wat nog als probleem benoemd is. Beter is het om minstens zoveel energie te steken in wat de twee kerkengroepen in Christus verbindt en in zaken waarmee zij elkaar kunnen dienen.

Andere kant

Al meer dan 10 jaar geleden pleitte ik in het kader van artikelen over de Wereldraad van kerken in *De Reformatie* voor een andere stijl van samenspreken. Niet alle energie steken in punten die verdeeld houden en die uitdiscussieren tot ze opgelost zijn. In plaats daarvan eerst zoeken naar punten waarin men het eens is of waarin men elkaar kan dienen. Alleen in die bedding past een gesprek over onderlinge verschillen.

Niet alleen psychologisch maar ook geestelijk is dat verstandiger. Als je zover bent dat je met elkaar samensprekt, heb je in ieder geval Christus en zijn Geest in de ander herkend. Wil er echte eenheid groeien, ook in de diepte van wat ons hart beweegt en van de 'geest' die een kerkengroep bezielt, dan zul je in je onderlinge contacten veel ruimte moeten geven aan Christus en zijn Geest. Niet eerst aan wat zij nog niet merkbaar gaven, maar eerst aan wat zij al wel schenken. Volgens mij wordt het hoog tijd het net van de samensprekingen eens aan de andere kant van het schip uit te werpen.

Prof. dr. Ad de Bruijne is hoogleraar Ethiek en Spiritualiteit aan de Theologische Universiteit te Kampen

De storm 1:

Volgen in vertrouwen

**Jezus stapte in de boot en zijn leerlingen volgden Hem.
Matteüs 8:23**

H.P. Dam ■

Jezus volgen. Voor wie is dat weggelegd?

Jezus heeft het bevel gegeven naar de overkant van het meer van Galilea te varen. Voordat de boot van wal steekt, komt er een schriftgeleerde op Hem af: Meester, ik zal U volgen waarheen U ook gaat.

Jezus zegt: de vossen hebben holen en de vogels hebben nesten, maar de Mensenzoon kan zijn hoofd nergens te ruste leggen. Kan dan wie rust zoekt niet beter op de wal blijven dan in het schip stappen?

Jezus volgen. Voor wie is dat weggelegd?

Er is een ander, een leerling, die wel wil volgen, misschien. Maar sta me toe eerst terug te gaan om mijn vader te begraven.

Jezus zegt: Volg Mij en laat de doden hun doden begraven. Als je niet radicaal van wal wilt steken, kun je dan niet beter thuisblijven?

Jezus stapte in de boot. Bij een boot hoort van wal steken en varen, op weg naar een andere oever, naar de overkant. Maar tussen deze en gene zijde golft het water. Wie Jezus wil volgen naar de overkant, zal met Hem door de golven moeten.

Zijn leerlingen volgden Hem. Vol vertrouwen.

Is de Heer, die zij volgen, niet het volste vertrouwen waard? Is Hij niet de Heer die, als Hij naar de overkant wil, de overkant ook zal bereiken? Hij, aan wie alles en ieder moet gehoorzamen, heeft toch het bevel gegeven? Dan kun je toch ook bij Hem in de boot stappen, in het volste vertrouwen dat als je dat doet, je die andere oever ook bereikt?

Is Hij niet aangeland op onze oever, om vanhier door de golven heen, terug te varen naar zijn thuisland?

Wie Hem volgt, moet het land aan deze kant loslaten en niet langer wachten.

Wie Hem volgt, moet kiezen, voor de andere oever, radicaal en zonder angst voor de golven.

Zijn leerlingen volgden Hem.

Wie volgt?

Ds. Herman Dam is predikant van de Gereformeerde Kerk te Enschede-West.

Fouten in de belijdenis?

wandelen met God

Wat onderteken je precies als je een ambt in de kerk aanvaardt?

B. Luiten ■

Enige tijd geleden kreeg ik een brief van een bijbelstudieclub. Ze waren bezig met de Nederlandse Geloofsbelijdenis. Daarbij stuitte ze op prangende vragen. Zij vroegen mij hier eens op in te gaan, bijvoorbeeld door er wat over te schrijven. Want de vragen leven breder, weten ze. Dat doe ik graag. Dit is een mooie manier om samen te kijken naar de dingen die belangrijk voor ons zijn. Ik citeer uit de brief:

Brief

‘Onder de artikelen in de NGB staan bewijsteksten, evenals bij de verschillende formulieren en de HC. Als je deze teksten er op naslaat wekt het soms verbazing dat een dergelijk punt als bewijs wordt aangevoerd. In andere gevallen staan er in belijdenisgeschriften zelfs onwaarheden, en de bewijsteksten hiervoor stroken niet met de tekst in de belijdenis. Concreet voorbeeld: in de HC v+a 93 wordt de vraag gesteld hoe de geboden zijn ingedeeld, het antwoord is dan dat op de ene tafel de geboden 1 t/m 4 staan, en de andere geboden op de andere tafel. Als de bewijsteksten er op worden nagelezen kom je deze indeling niet tegen. (...) Nu is dit punt van de tafelen voor mij geen principieel/belangrijk punt. Ik heb echter niet alle bewijsteksten van alle 3 de belijdenisgeschriften nageslagen op juistheid. Doordat ik weet dat deze fout er in zit, hoe weet ik dan zeker of de zaken die wel principieel zijn kloppen? (...)’

Deze moeite wordt groter als de formulieren van enigheid moeten worden ondertekend. Wat onderteken ik dan? Dat ze juist en waar zijn? Dat zijn ze niet... Ik weet dat hierom er broeders zijn die nooit een ambt zullen aanvaarden omdat ze deze ondertekening niet kunnen doen.

Andere vraag die hieruit volgt door iemand van onze groep: wordt er binnen onze kerken niet te veel waarde gehecht aan de 3 formulieren (en andere documenten)? Het gaat toch om Gods woord? Bovendien zijn sommige van die documenten (zoals de NGB) aan verandering onderhevig (en terecht, in artikel 9 bv een wijziging door de synode van Heemse). Waarom

is het ondertekenen dan zo belangrijk bij het aanvaarden van een ambt, het doen van belijdenis en andere gelegenheden?’

Wat is waarheid?

De vragen zijn duidelijk. En inderdaad is het zo, dat er wel eens wat werd veranderd in de belijdenis. Een bekend voorbeeld is te vinden in NGB art. 36, over de taak van de overheid. En het is ook waar, dat je wel eens achter je oren krabt omdat er iets staat, waarvan we intussen weten dat het anders is. Zoals van die twee tafels van de wet. Vroeger dacht men dat die twee tafels samenvielen met het grote eerste en tweede gebod. Maar nader onderzoek heeft aangetoond, dat op beide tafels de hele wet zal hebben gestaan. Het was een document in tweevoud, zouden wij vandaag zeggen.

Vroeger werd in de opsomming van de bijbelboeken in NGB art. 4 Paulus genoemd als de schrijver van de brief aan de Hebreëen. Toen dacht men dat, nu niet meer. Nu staat er subtiel een puntkomma in de opsomming, om onderscheid te maken. Wat is dan waarheid? En wat onderteken je als je ouderling wordt? Wel, daarop is een duidelijk antwoord te geven: je ondertekent de LEER die in de belijdenisgeschriften is samengevat, en je geeft daarmee aan dat jij en wij dit geloven naar de Schrift. De ‘leer’, dat zijn niet de punten en de komma’s. Dat is niet elke manier van formuleren. Dat is wél de inhoud die er staat. Het gaat om de waarheid, die ons samenbindt.

En hoe gebonden ben je dan? In het onderteekingsformulier staat er meteen bij, dat je tot ander inzicht kunt komen. Dan heb je altijd de ruimte om dat uit de Schrift te laten zien en (eerst) aan de kerkenraad voor te leggen. Dat beloof je dan ook, om die weg te gaan. Want de belijdenis is en blijft mensenwerk, er zijn al bijstellingen nodig geweest. Zonder dat daarmee de leer anders werd, overigens.

Dit is niet alleen voor ambtsdragers belangrijk. Ook aan ouders die een kindje laten dopen vragen wij, of zij instemmen met de bijbelse LEER, zoals die in de belijdenis is samengevat. Dat die ‘de ware en volkomen leer van de verlos-

sing is.’ Daarmee bedoelen we niet ‘perfect geformuleerd’, maar wel ‘deze christelijke leer is de goddelijke waarheid. En zij is genoeg, er hoeft en er mag niets bij.’

Document

Dit schrijf ik zo, maar ieder kan het nalezen op www.kerkrecht.nl. Als je in het zoekvenster ‘ondertekeningsformulier’ intypt, komt er van alles tevoorschijn. Ik citeer uit een rapport geschreven voor de Generale Synode in 1996, over het gezag en de binding van de belijdenisgeschriften:

‘In de belijdenisgeschriften wordt voortdurend geput uit de Heilige Schrift. Zij spreken die voortdurend na. (...) Ze verwerken de door God geopenbaarde leer in een vorm, waarin mede een bepaalde tijd en situatie te herkennen zijn.

De belijdenisgeschriften hebben hun kracht en waarde alleen doordat Gods Woord er in wordt nagesproken. Gods openbaring is er van artikel tot artikel in herkenbaar. De belijdenissen kunnen nooit de Schriften vervangen. Dat is ook niet de bedoeling ervan. De kerk wil in haar confessies juist het venster op de Schriften openen en de gelovigen met de inhoud daarvan vertrouwd maken.

De kerken hebben in art. 7 NGB uitgesproken, dat men geen geschriften van mensen op één lijn mag stellen met de goddelijke Schriften. Daarom zullen ze er steeds tegen waken, dat in de kerk de belijdenisgeschriften de Heilige Schrift zouden overvleugelen of in de schaduw stellen. Met haar gelovig belijden mag de kerk de klank van het Woord van God wel opvangen en doorgeven, maar niet overstemmen.

De gemeenteleden zullen de binding aan de leer van de Schriften aanvaarden wanneer ze bij hun openbare geloofsbelijdenis ja zeggen op de vraag, of zij belijden, dat de leer van het Oude en Nieuwe Testament, die in de Apostolische Geloofsbelijdenis is samengevat en ter plaatse in de christelijke kerk geleerd wordt, de ware en volkomen leer van de verlossing is.

De ambtsdragers zullen zich nog eens nadrukkelijk binden aan de leer van Gods Woord door het jawoord bij hun bevestiging in het ambt. Zij verklaren dan dat zij de Schriften van het Oude en Nieuwe Testament aanvaarden als het enige Woord van God en de volkomen leer van de verlossing, en dat zij alles verwerpen wat daarmee in strijd is.’

Harnas?

Zit je dan in een soort harnas, dat anderen je aanmeten? Welnee, het gaat altijd om je eigen geloof, dat je belijdt. Je geloof in God de Vader, in Jezus Christus en in de heilige Geest. Het

geloof, dat de Geest zelf ons geeft.

Er komt geen dwang aan te pas, iedere belijdenis is altijd geheel *vrijwillig*. Zoals het gehele kerklidmaatschap vrijwillig is. Het draait altijd om je eigen keus voor God.

Maar als je voor Hem kiest, doe dat dan ook met heel je hart volgens heel de Schrift. In het besef dat afwijking in de leer een rechtstreekse zonde is tegen God. Stel je voor, dat je niet zou willen belijden dat God de Schepper is van hemel en aarde. Dan kom je aan Hém, dat is erger dan diefstal of overspel. Vandaar dat we als kerken hier alert op zijn, zonder te vervallen in een ongeestelijke binding aan letters en komma’s en historisch verklaarbare oneffenheden. Ik citeer nog even uit hetzelfde document:

‘De binding aan de belijdenisgeschriften is onbekrompen en ondubbelzinnig. Ze zal geen louter formele of uitwendige binding mogen zijn, maar altijd een door liefde tot God en tot de leer der zaligheid en een evenzeer door liefde tot de naaste ingegeven binding. Het is goed om bij die binding altijd het hartelijke en vrijwillige karakter ervan te benadrukken. Het is niet een koude en formele binding, maar een binding in geloof en liefde.

De binding bedoelt verder geen binding te zijn aan de belijdenisgeschriften op zichzelf, maar aan de leer van de Schriften die daarin betrouwbaar verwoord wordt.’

Bedoeling van de belijdenis

Intussen blijkt uit dit alles, waarom wij de belijdenisgeschriften belangrijk vinden. Ze voegen aan de bijbel niets toe, uiteraard, maar ze helpen ons bij de bijbel te blijven en bij onze eenheid in de Heer. Daaraan is de kerk van de Heer te herkennen immers, dat wij één zijn in Hem. Dat is niet zo bedoeld, dat we allemaal dezelfde *mening* over alles zouden hebben. Dat is niet zo en dat kan ook niet. Maar daarmee is wel bedoeld, dat we hetzelfde *geloof* delen in de ene ware God! Nog een mooi citaat, tenslotte:

‘Met de binding aan de belijdenis hebben de kerken een bedoeling. Het is een middel, dat de gemeente als totaal en ieder persoonlijk helpen moet om te blijven bij de gezonde leer. Het helpt om de eenheid van het ware geloof te bewaren. Het dient als bescherming tegen infectie met dwaalleer en tegen een onevenwichtig benadrukken van sommige leerstukken. Het houdt de enkeling op zijn/haar plaats in de gemeenschap. En het houdt ons allen samen op onze plaats in de eeuwenoude en wereldwijde gemeenschap met heel de katholieke kerk.’

Ds. Bas Luiten is predikant van de Gereformeerde Kerk te Zwolle-Centrum.

Nogmaals: embryoselectie en IVF

In juni jl. schreef ik twee artikelen rond de politieke discussie met betrekking tot de embryoselectie. Daarop reageert hieronder drs. B. de Groot uit Zwolle. Daarna beantwoord ik hem en geef ik tegelijk belangrijke aanvullende informatie rond het thema IVF.

A.L.Th. de Bruijne

B. de Groot ■

Woord

Met deze bijdrage wil ik reageren op de artikelen van A.L.Th. de Bruijne in de Reformaties van 28 juni en 5 juli jl. over embryoselectie en IVF.

Fijn is het dat de Bruijne als christen nadenkt en schrijft over de genoemde onderwerpen. Dat je het niet in alles met hem eens bent, is eigenlijk heel natuurlijk. Want christenen denken over allerlei zaken toch niet helemaal gelijk. En dan ben ik meteen bij het punt waarom ik reageer op de artikelen.

De Bruijne doet een poging om het zo voor te stellen dat christenen het op het punt van embryoselectie en IVF een gezamenlijk standpunt zouden (moeten) hebben! In de inleiding van het tweede artikel schrijft hij: "In het vorige artikel betoogde ik dat christenen principieel niet mee kunnen gaan met embryoselectie." En als er nou christenen zijn die wel doen aan embryoselectie?

In het eerste artikel staat: "Als predikant heb ik in verschillende situaties positief geadviseerd over IVF en ook van harte meegewerkt aan de begeleiding. Maar sinds ik ethiek geef, zijn bij mij vragen gerezen." Even verderop: "Daarom vraag ik mij af of christenen er in de huidige omstandigheden goed aan doen IVF te gebruiken."

In het laatste citaat staat (gelukkig) "vraag ik mij af". Ook blijkt uit het citaat daar voor dat je van mening kunt veranderen. Dat kan bijvoorbeeld als je betrokkenheid anders is: als je er persoonlijk (vrij) direct bij betrokken bent, kun je anders oordelen dan wanneer je er wat verder vanaf staat. En wat is dan het juiste oordeel? Toch niet automatisch die van de minst betrokkene, want die is het objectiefst? Je mening kan ook veranderen als de techniek verfijnd wordt. Is het ten aanzien van embryoselectie en IVF dan niet verstandig er alleen met elkaar over te spreken op de manier van: zo kijk ik er tegen aan (als christen), maar een uitgekristalliseerd bijbels standpunt kan ik nu niet geven?

Graag willen we een goed en duidelijk standpunt innemen op ethisch gebied, een mening die niet voor tweemaal uitleg vatbaar is en in de allereerste plaats bijbels gefundeerd is. Dat bespeur ik ook bij de Bruijne. Maar in onze door de zonde gebroken wereld, waar soms toch ook weer fantastische mogelijkheden zijn, is zo'n standpunt soms/vaak niet haalbaar. We laden ook teveel verantwoordelijkheid op ons om toch maar zo'n eenduidig standpunt te geven en te zeggen dat christenen naar dat standpunt moeten leven. Beter is het je mening als christen te geven en te zeggen dat (op een bepaald) punt jij het ook niet precies weet. Dat is absoluut geen punt van zwakte!

Betekent dat, dat we op grond van de bijbel geen duidelijke richtlijnen voor vandaag kunnen halen? Dat kunnen we mijns inziens zeker wel! Er zijn zeker 'kernwaarden'. Pleeg geen moord (uit de Tien Geboden) is er zo één. Dat betekent respect voor het leven. Maar hoe vul je dat concreet in bepaalde situaties van nu in? Op veel punten zullen christenen tot dezelfde gedachten komen, maar op het punt van embryoselectie en IVF niet altijd.

Respect voor het leven: houdt dat in dat het leven ook in het allereerste stadium niet mag worden afgebroken, of wil dat zeggen dat je juist blij mag zijn met de mogelijkheden voor nieuw leven (IVF) of nieuw leven dat niet bedreigd wordt door de dood (vanwege een zeer ernstige ziekte)? Wat je uiteindelijk ook kiest, al biddend kun je het besluit nemen. Ga je dan op Gods troon zitten? Of neem je in elk van beide gevallen (keuze voor wel of geen IVF/embryoselectie) een besluit waarbij je je verstand en gevoel aan God onderwerpt?

We moeten leren elkaar als christenen de ruimte geven, die Gods Woord ook geeft. Zo geeft Paulus in de eerste brief aan de Korintiërs zijn eigen mening als iemand die door de barmhartigheid van de Heer betrouwbaar is (hoofdstuk 7:25b). Je eigen mening als christen geven is goed, je eigen mening het gewicht geven van 'God zegt het in zijn Woord' zegt het, is erg schadelijk.

B. de Groot

Weerwoord

Het is altijd fijn om te merken dat je artikelen gelezen worden en lezers zelfs prikkelen tot een weerwoord. Daarom hebben we de reactie van drs. Bart de Groot ook graag geplaatst. In het vervolg ga ik erop in. Tegelijk geeft mij dat de gelegenheid om ook nog terug te komen op een ander punt uit de artikelen rond embryoselectie, die ik enkele maanden terug schreef.

Windmolens

De Groot meent dat volgens mij alle christenen op het punt van embryoselectie en IVF een gezamenlijk standpunt zouden moeten hebben. Eigenlijk zie ik zijn commentaar bij mijn artikelen daar al uit de rails lopen. Want daarmee leest hij in mijn artikelen iets wat er niet staat. In de eerste plaats citeert hij de inleiding op het tweede artikel waarin ik in één zin even voor de lezers ophaal waar het vorige artikel ook alweer over ging. Dat is natuurlijk niet de meest gelukkige plek uit een artikel om iemands visie mee weer te geven. Maar bovendien leest hij ook niet goed wat daar staat. Ik *betoogde* dat christenen niet mee kunnen gaan met embryoselectie. Wie iets betoogt, probeert op basis van argumenten een conclusie aan de man te brengen. Zo heb ik na een aantal argumenten de conclusie getrokken dat embryoselectie vanuit christelijke normen bezien niet verantwoord is. Ik heb niet 'betoogd' dat alle christenen hier een gezamenlijk standpunt over moeten hebben.

Daarom vecht De Groot tegen windmolens. Ik weet maar al te goed dat naast de reeks argumenten van de een, het rijtje van de ander staat. Waar de een de conclusie trekt: 'niet verantwoord', zegt de ander: 'geen probleem'. Zo heb ik in de loop van mijn loopbaan in de ethiek al van alles 'betoogd': rond echtscheiding, homofilie, samenwonen, christelijke politiek, ruimte om aan stakingen mee te doen etc. Oprecht probeerde ik ernaar te zoeken welke keus wel en welke niet christelijk verantwoord is. Meestal ontmoette ik daarbij prima medechristenen die het niet met mij eens waren en ook een christelijk onderbouwd betoog opzetten met een andere conclusie. Vervolgens had je iets om echt over door te praten. Soms nader je elkaar, soms niet. Zolang je allebei in het licht van dezelfde bijbel opereert, kan het gesprek doorgaan.

Zo is rond embryoselectie De Groot kennelijk in staat tot een betoog met een andere uitkomst dan de mijne. Prima, al vind ik het jammer dat hij daar dan niet mee komt en het houdt bij een schijngevecht op een hoger niveau. Maar in dat geval zou De Groot dus niet betogen dat er meer standpunten over embryoselectie mogelijk zijn. Dan zou hij betogen (wat hij nu alleen maar poneert) dat christenen *wel* aan embryoselectie mogen doen. Ik zou hem ver-

volgens onrecht doen als ik zou gaan beweren dat volgens De Groot alle christenen een gezamenlijk positief standpunt over embryoselectie zouden moeten hebben. Ik zou juist vrolijk met hem in debat gaan. Wie weet waar we zouden uitkomen.

IVF

Overigens had De Groot dat uit mijn artikelen wel kunnen opmaken. Hij wijst zelf op de verandering van mijn visie op IVF. Dacht hij nu werkelijk dat ik nadat ik zelf mijn mening op zo'n punt heb bijgesteld voortaan dus maar intolerant zou worden tegenover diegenen die nog wel die vroegere mening van mij delen? Natuurlijk niet. Ik schrijf juist zo over IVF dat duidelijk is dat het voor mij ook een wikken en wegen was en is en dat de conclusie bij gewijzigde omstandigheden weer anders kan uitvallen.

Daar wil ik nog een algemene opmerking over IVF aan vastknopen. In mijn artikel betoogde ik dat de problemen met IVF liggen in het terugplaatsen van meer dan één bevruchte eicel en het invriezen van overblijvende bevruchte eicellen. Ik liet doorschemeren dat mijn visie anders zou zijn wanneer je maar één eicel bevrucht en vervolgens ook weer terugplaatst. Maar, zo zei ik daarbij, voor zover mij bekend wordt IVF zo vandaag niet meer toegepast. Daarop ontving ik een reactie van een moeder van een na IVF geboren kind. Daarvan geef ik graag iets door. Zij was het namelijk helemaal met mijn betoog eens, maar liet weten dat er toch een mogelijkheid bestaat voor IVF onder de strikte voorwaarden die ik nodig achtte. Daardoor gestimuleerd ben ik dat gaan uitzoeken.

In de afgelopen drie jaren is de situatie in Nederland weer wat gewijzigd. In ieder geval in Amsterdam (VU ziekenhuis) en in Utrecht (AZU) zijn experimenten gedaan met vormen van IVF waarbij slechts één bevrucht eitje in de baarmoeder wordt teruggeplaatst. Onderzoek maakt duidelijk dat dit bij nader inzien vrijwel net zo effectief is als wanneer meer bevruchte eitjes tegelijk worden teruggeplaatst.

Daarbij spelen geen principiële argumenten een rol. Het gaat erom de hoge kosten van de huidige behandeling te drukken, de kans op meerlingen te verkleinen en de belasting voor vrouwen te verminderen. Toch kunnen hier voor christenen die IVF overwegen en die zich tegelijk door mijn kritische argumenten rond IVF aangesproken weten, nieuwe mogelijkheden liggen.

Wel blijft het wat mij betreft ook dan van belang kritisch door te vragen op de mogelijkheid dat bevruchte embryo's ingevroren worden.

Prof. dr. Ad de Bruijne is hoogleraar Ethiek en Spiritualiteit aan de Theologische Universiteit te Kampen

Woord/Weerwoord

A.L.Th. de Bruijne ■

Dooperkenning een eeuwenoude en actuele kwestie

In dit artikel geef ik een bespreking van het boek *Doop en Kerk* door dr. P.L. Voorberg. Op 17 januari 2007 als proefschrift verdedigd aan de Theologische Universiteit van de Gereformeerde Kerken in Nederland.

P.K. Meijer ■

Bij een dik boek ligt een verleiding op de loer (nee, ik ben niet bezweken): de recensent laat het bij een vlugge blik op de laatste bladzij van de hoofdtekst (460) en pakt de centrale conclusie. Dat kan bij dit boek ook, de laatste bladzij geeft de centrale stelling prominent weer: "Alleen waar de dopeling *niet*:

- door de bedienaar en/of vanwege het bedienende genootschap serieus als leerling van Christus aan de trinitarische God is verbonden, en
- met water gedoopt is,

daar moet vastgesteld worden dat er niet gedoopt is."

De conclusie is opvallend geformuleerd: negatief. Het had wel anders gekund en de schrijver doet het elders ook anders. Bijvoorbeeld, (ook op p. 460): "...de gegeven onherhaalbaarheid van de doop verplicht tot erkenning van iedere echte doop". Dat is positief gesteld.

Ruime dooperkenning

Dat positieve werd door veel ingezonden stukken-schrijvers in het *Nederlands Dagblad* niet gezien, in januari 2007.

Ik vind het een opmerkelijk gegeven dat dr. Voorberg een voorstander is van een zeer ruime dooperkenning, terwijl hij t.a.v. de kerk ook in de huidige kerkelijke situatie de Nederlandse Geloofsbelijdenis met haar artikelen 27-29 hanteert.

Voorbergs visie inzake dooperkenning is heel wat ruimhartiger dan menig bekend Baptistenvoorganger. Die ruimte heeft voor Voorberg te maken met het bijbelse principe van de onherhaalbaarheid van de doop. Overdopen mag niet. Ef. 4:5 leert dat in elk geval impliciet, vergelijk ook het onderwijs over de besnijdenis daarbij.

Anderzijds heeft Voorberg oog voor het gevaar van een te brede dooperkenning. Met instemming haalt hij (458) de beslissing aan van de R.K. kerk om de doop van Mormonen niet te erkennen. De ruime opstelling van Voorberg vertaalt zich m.i. in de negatieve omschrijving (zie boven). Daarmee kan hij het niet-erkennen zo minimaal mogelijk houden. Dat doet hij omdat hij zoekt naar een consensus binnen het christendom. De laatste term (459) verbaasde me wat bij de auteur, het is een voor zijn doen nogal vaag begrip, maar het geeft m.i. wel weer aan dat hij echt zoekt

naar een zo ruim mogelijke dooperkenning.

Dat heeft óók te maken met Voorbergs overtuiging dat God in deze wereld via de doop een appèl doet op mensen.

Waar God een brede spreiding van de doop tot stand brengt mogen wij die breedheid niet doorkruisen.

Daarom zoekt Voorberg naar minimale eisen die aan een doop gesteld moeten worden voordat hij als doop erkend kan worden.

Benaderingen van de dooperkenning en Voorbergs eigen insteek

Dr. J. Faber, om met een gereformeerd theoloog te beginnen, wil in zijn proefschrift uit 1969, *Vestigium ecclesiae*, de dooperkenning benaderen en oplossen (mee) vanuit de leer van Gods verbond. Gods verbond geldt tot in duizend geslachten. Er is buiten de (ware) kerk nog verbond. Luther, Calvin en Gomarus zaten al op die Verbondslijn. De Hervormde theoloog J.G. Woelderink neemt, in een boek uit 1938 ook het verbond (en niet de kerk) als inzet voor dooperkenning: de doop toont z.i. vooral het genadeverbond.

Bij ds. Joh. de Wal (een van mijn voorgangers in Noordbergum) zien we, in de jaren in en na de oorlog, een andere insteek, die van de leer over de kerk. Alleen de doop in een ware kerk bediend is wettig en geldig, om even Voorbergs terminologie te gebruiken. Herhaling van de doop (hij zag dat bij de Baptisten in Noordbergum) was hem een gruwel. Deze smalle dooperkenning is binnen onze kerken niet nagevolgd.

De gereformeerde ds. W.H. den Houting benaderde in de jaren dertig/veertig van de vorige eeuw de dooperkenning vanuit de katholiciteit van de kerk. En hij was en is niet de enige.

Feitelijk doet de R.K. kerk dat ook, zij het dat katholiek voor haar samenvalt met de pauselijke kerk.

Dr. H. Bavinck gaat als ik het goed zie een iets andere kant op: de buitengrens voor dooperkenning is voor hem de vraag of in de (andere) kerk waar iemand is gedoopt nog behoud mogelijk is. Dit standpunt ligt m.i. op de grens van de leer over de kerk en de leer over het heil. In de zgn. oecumenische beweging is ook de leer van de

kerk bepalend. “De doop is per definitie inlijving in de onzichtbare kerk”, zo vat Voorberg hun positie samen.

Wat is zijn eigen insteek?

Allereerst is van belang dat de schrijver een *dogmatische* onderbouwing wil geven voor de praktijk van de dooperkenning (22). De dogmatische insteek wordt vervolgens toegespitst (443): “de oplossing van het vraagstuk van de dooperkenning zoek ik in de *sacramentologie*”, dus in de leer over de sacramenten. Voorberg kijkt in de Schrift minutieus - er zit veel mooie Schriftstudie in dit boek! - naar wat doop nu precies is, en komt dan met name uit bij het slot van Matt. 28. Het gaat daar over de binding aan de Drie-enige God en over de doop als start voor het discipelschap van Christus.

Voorberg ziet geen oplossing voor het vraagstuk van de dooperkenning vanuit de leer over de kerk (ecclesiologie). Er zijn teveel verschillende visies op de kerk om gezamenlijk een aantal criteria voor dooperkenning te kunnen opstellen.

Dat Voorberg ook niet het Verbond (de sporen ervan) als insteek kiest heeft vermoed ik (zie 435) te maken met het feit dat je er zo niet goed uitkomt. Waar zijn de grenzen van het verbond? Waren de ouders van de dopeling destijds in het verbond etc.?

Toch zit Voorberg m.i. zijns ondanks vaak op het terrein van de ecclesiologie. Let daarvoor op de titel van zijn boek: *Doop en Kerk*. Hij zegt (17) dat er in zijn studie twee brandpunten zijn: doop en kerk. Hij kiest bijv. niet voor doop en verbond. Of voor: de doop als Gods appèl op de wereld. Beide keuzes waren ook mogelijk geweest.

Uiteraard functioneert in dit boek de kerk als, wat ik maar noem, ‘sacramentsgemeenschap’. Het is de kerk van Christus die in zijn opdracht doopt. Maar als de band tussen doop en kerk dan zo belangrijk is - terecht - vraag ik me af of Voorberg waar maakt dat hij, anders dan anderen, zijn insteek kiest in de sacramentologie, en niet in de ecclesiologie.

Ik noem een paar elementen uit het boek om mijn opmerking te staven. De doop hoort bij de kenmerken van de kerk (18). De beweging in het NT gaat van kerk naar doop, terwijl vandaag de tendens is om die beweging om te keren: van doop naar kerk (458/9). Ik zie niet goed hoe Voorberg kan ontkomen aan allerlei criteria voor dooperkenning die te maken hebben met de beoordeling van de ‘dopende kerkgemeenschap’. Die beoordeling komt ook her en der in het boek naar. De leer die kerken uitdragen spelen een rol. Voorberg noemt (459) de erkenning van “Jezus als Heer” een bruikbaar criterium. Hij benoemt met K. Schilder de doop als “exponent van de katholiciteit van het christendom” (445).

Met name het onderscheid tussen wettige doop en geldige doop dat Voorberg (met J.W. Riggs) hanteert heeft alles te maken met de kerk(leer). Dit alles is minder sacramentologie is dan ecclesiologie.

Aandacht voor het verleden is ‘in’ - de eeuwenoude kwestie is actueel

Gelukkig is er in ons land momenteel veel aandacht voor het verleden. Denk aan de vaststelling van de nationale geschiedenis-canon en aan de vele publicaties over locale geschiedenis. Voorbergs boek sluit aan bij de trend door ons veel van de kerkgeschiedenis mee te geven. Het dient ons met een helder overzicht hoe de eeuwen door in de

kerk is geworsteld (soms echt gevochten!) met de dooperkenning.

Er is een strijd gevoerd rond de ketterdoop: als iemand door een ketter was gedoopt, kon diens doop door de christelijke kerk worden erkend? Voordat iemand zegt dat dit een zaak van vroeger is en meer niet, is het goed te bedenken dat wij vandaag net zo goed ketterse secten uitsluiten van dooperkenning.

Later kwam de strijd rond de Donatisten. Wat moet je met de doop die is bediend door mensen die in de christenvervolgung ontrouw zijn geworden aan hun Heer? Een felle strijd ontstond.

In de 16e eeuw heb je het grote conflict rond de Wederdopers: zij wilden geen dooperkenning t.a.v. de doop door priesters bediend, of, later, door gereformeerden en luthersen bediend.

Al met al is dit historisch gedeelte zeer leerzaam. Het tekent een sprekend verleden. Ook sprekend naar vandaag.

Ik gaf als voorbeeld de strijd rond de zgn. ketterdoop. Net zo actueel is de 16e eeuw. De positie van de Wederdopers is die van baptisten en ander ‘evangelischen’ van vandaag: “je zult opnieuw gedoopt moeten worden, jouw gereformeerde kinderdoop erkennen we niet”.

Herdoop en ‘herbevestigingsdoop’ zijn actueel.

Of een andere actualiteit: je dochter komt thuis met een rooms-katholieke jongen. Stel dat hij zich aanmeldt bij de Gereformeerde Kerk, is zijn doop dan geldig?

Dooperkenning in de zendingspraktijk en in de praktijk van internationale kerkelijke contacten

Gelukkig vat Voorberg in zijn boek het begrip ‘dogmatisch’ niet eenzijdig op. Hij biedt veel ruimte voor schriftstudie als basis voor de dogmatiek. Dat is zeker ook waardevol voor de zendingspraktijk, met name voor die gebieden waar gereformeerde zending in aanraking komt met de R.K. kerk. Dit laatste punt geeft ook aan waarom het onderwerp van Voorbergs boek me extra boeit.

In mijn Braziliaanse jaren hebben we als collega’s, ook in Latijns-Amerikaans verband, veel gesproken over de erkenning van de doop bediend in de volkse, roomse kerk. We voelden altijd veel begrip voor bijvoorbeeld de Igreja Presbiteriana do Brasil (IPB, Presbyteriaanse Kerk van Brazilië) die de doop bediend in de Braziliaanse R.K. kerk niet wilde erkennen. Overigens staat op p. 209 een onjuistheid alsof de IPB van standpunt zou zijn veranderd.

De IPB erkent de doop als eenmalige acte van God, als eenmalige intrede in het verbond, net als wij, van sympathie voor herdoop is geen sprake, maar er is - mede tegen de achtergrond van de Westminster Confessie die de paus de antichrist noemt - sprake van een scherpe afwijzing van Rome.

Daarmee ben ik tegelijk op het terrein van de internationale kerkelijke contacten. In BBK-verband komen we meer dan één kerk tegen die een andere kerkelijke praktijk van dooperkenning heeft. Dan spelen dogmatische visies zeker een rol. Bij de IPB werkt de visie van de Amerikaanse Presbyteriaanse theoloog Thornwell door (bij Voorberg goede aandacht voor hem, 197 e.v.). Hij had vele leerstellige bezwaren tegen Rome; bovendien kon z.i. de doop niet los van het evangelie worden verkregen.

Als Thornwell een tijdgenoot van Voorberg was geweest, had hij stellig gezegd: 'Uw eerste criterium voor dooperkenning, de serieuze verbinding van de dopeling als leerling van Christus aan de Drie-enige God door de bedienaar/bedienende gemeenschap, wordt niet aangetroffen in een syncretistische (spiritistische) Latijns-Amerikaanse volkskerk.

In de ogen van de IPB is zeker de leer van de drie-eenheid niet veilig bij de R.K. kerk. Dan kun je dus niet tot dooperkenning overgaan. Dat raakt Voorbergs conclusie in het hart.

Een ander punt, op de promotiedag ook al aangeduid, betreft niet de dogmatiek, maar is daarom nog wel belangrijk. Het betreft de pastorale kant van de omgang met ex-rooms-katholieken.

Sommigen van hen zeiden tegen ons: 'Er bestaat maar één doop, dus, ik wil per se geen 'herdoop'.' Maar anderen merkten dat de doop, eens ontvangen in de R.K. kerk, als een soort navelstreng aan die kerk fungeerde. Moet je zo'n persoonlijk en emotioneel element niet meenemen in het geheel? Zeker waar het gaat om een gezond geloofsleven te ontwikkelen. Voor mij vormt dat op z'n minst een vraagstuk.

Nog een punt uit de praktijk: meermalen kwam voor dat niet duidelijk was of iemand gedoopt was als kind. M.i. reden om eerder wel dan om niet te dopen. De hoofdlijn van Voorbergs boek gaat echter een andere kant op.

Nog een aantal vragen

1. Wat de methodiek betreft: gezien de onderzoeksvragen (17 e.v.) vanuit de kerkelijke praktijk, nl. dat de actieradius van de doop niet samenvalt met de kerk, zou ik de Schriftgegevens voorop hebben verwacht. Nu vinden we die in deel II, na deel I met een breed historisch overzicht. Uiteraard komen we in de kerkgeschiedenis verwerking van de Schrift tegen, maar de verwerking valt niet samen met de Schrift. Voorbergs methode is wel verdedigbaar (zie p. 161) maar een andere methode zou in elk geval geleid hebben tot een sterker normatieve benadering.

2. Voorberg heeft zelf twee vragen over de uitspraak over dooperkenning van de GS Groningen 1899. Ten eerste, bedoelde de synode dat er altijd aan drie criteria moet worden voldaan, t.w. een doop moet met water zijn bedienend, met de trinitarische formule en door een wettige bedienaar (417, Noot 119)? Of is een doop ook nog doop als één van de drie wegvalt. Voorberg veronderstelt van wel en m.i. terecht. Ten tweede, voor Voorberg is de eis van een wettige doop-bedienaar niet zo relevant in het licht van de Schrift. Hij zet een vraagteken bij de GS-uitspraak van 1899 (p. 413-419, 453 e.v.).

Mijn vraag aan hem is daarom: zou het niet goed zijn dit punt in de kerkelijke weg aanhangig te maken?

3. Op p. 447 meldt Voorberg dat (de Amerikaanse calvinist) Thornwell veel negatiever over Rome was dan Calvijn. Dan zegt Voorberg: "Het gaat erg ver om de hele Rooms Katholieke Kerk met één veroordeling af te schrijven om de verkeerde soteriologie". Me dunkt, alleen al de mariologie bederft de heilsleer behoorlijk. Dan vraagt Voorberg: "Hoe ernstig deze dwaling ook is, kan er binnen die kerk niet iemand zijn die ondanks alles zijn redding van Christus verwacht?". Mijn vraag is of het stellen van deze vraag niet te weinig argumentatieve kracht bezit in het kader van een dogmatische verhandeling.

Slot

'Doop en Kerk' is begin vorig jaar verschenen. De recensie verschijnt dus laat, erg laat, waarvoor mijn excuses. Er is echter één voordeel aan dit gegeven: te midden van de stortvloed van nieuwe boeken brengt deze late recensie het boek van dr. Voorberg weer onder de aandacht. Dat verdient het boek, niet omdat het het laatste woord in een lange discussie is, wel omdat niemand er om heen kan die het onderwerp van de dooperkenning wil bestuderen.

Ds. Piet Meijer is predikant van de Gereformeerde Kerk te Hardenberg-Baalder.

Boekbesprekingen hiernaast n.a.v.:

1. Henk Medema, *God, bewegend bewogen*. Over een machtige God en prachtige mensen. Uitg. Medema Vaassen, 2007. ISBN 90-6353-516-3. Omvang 175 blz.; prijs € 13,95.
2. Willem Ouweneel, *De Christus van God*. Ontwerp van een christologie. Uitg. Medema Vaassen, 2007. ISBN 978-90-6353-519-3. Omvang 576 blz.; prijs € 44,95.

Over God en de Christus van God

Bij uitgeverij Medema te Vaassen verschenen twee boeken die ons duidelijk willen maken wie God is en wie de Christus van God voor ons is.

H. Veldman ■

Het eerste boek is geschreven door Henk Medema zelf en geeft een goed leesbare boodschap over 'God - bewegend bewogen'. Daarin voert hij o.m. een pleidooi voor een leer over God die Hem niet als 'statisch' beschrijft, maar als 'dynamisch'. D.w.z. voortdurend interactief met Zijn schepping, met de mensen op aarde vooral. De titel doet denken aan het boek van J. van Eck 'En toch beweegt Hij', waarin hij de Godsleer van de Nederlandse belijdenisschriften behandelt.

Medema wil intussen liever niet eens praten over een God 'die bestaat' (dat spreekt voor zich), hij wil het hebben over 'God, die is', Jahweh dus. En dan verder doorpraten over God die machtig is als de Drie-enige, die door Zijn geliefde Zoon de wereld regeert. Medema wil ook met eerbied en ontzag spreken over de Heilige Geest die de gelovigen doet delen in de schatten van het heil in Christus. De dynamiek van God bestaat in Zijn allesomvattende betrokkenheid, in Zijn grote liefde voor alles wat leeft, in Zijn heen werken naar het Koninkrijk van de Toekomst. Medema gaat op heel veel vragen in, zoals ook de veel gestelde vraag waarom God niet ingrijpt in de loop der (kwade) dingen. Juist hierin komt de wijsheid en de liefde van God helder naar voren, zodat geen schepsel buiten Gods aandacht valt en Hij alles doet meewerken aan Zijn plan voor de grote Toekomst. De schrijfstijl van de auteur is zodanig dat de lezer zich meer dan eens bedolven voelt onder zijn woordenvloed, maar zich ook verwonderd afvraagt of hij/zij zich wel ooit ten volle kan realiseren wie God is.

Het tweede boek is van een heel ander kaliber en draagt een heel ander karakter. Het is van prof. dr. Willem Ouwenel en maakt deel uit van zijn Evangelische Dogmatiek (in wording). Daarin is reeds een deel uitgekomen dat handelt over de Geest van God. Het hier aan te kondigen deel gaat over 'de Christus van God'. Het is een brede, systematische uiteenzetting over alles wat de bijbel leert over Christus en ook hoe de kerk (en soms ook de wereld) met deze leer is omgegaan. En daarover is volgens Ouwenel veel, heel veel te zeggen. En dat doet hij middels een groot(s) overzicht! Maar het is nooit een betoog dat voor de vorm nodig zou zijn, maar altijd een verhaal met een boodschap die betrokkenheid toont. Zijn reflectie over Christus is niet theoretisch, maar staat in het teken van aanbidding! Zijn schetsen van de opvattingen van hen die een van de Bijbel afwijkende christologie voorstaan, is niet alleen scherp, ook doen ze een appèl om zich rekenschap te geven van de gemaakte keuzes. Ouwenel verstaat de kunst om theologie en filosofie aan elkaar te koppelen, zodat de lezer een gevoel krijgt dat hier op

een evenwichtige manier gewerkt wordt aan een eigen ontwerp van een christologie. Daarbij komt dat Ouwenel vaak met een paar penseelstreken de meningen van vroegere en hedendaagse theologen weet weer te geven. Het maakt niet uit of dat Karl Barth betreft, of Rudolf Bultmann of dichter bij huis Jakob van Bruggen of Bram van de Beek. Ook komt Augustinus vaak voorbij, net als Luther en Calvin; Zwingli echter het minst vaak. En het lijkt dat Ouwenel hen vooral kent via geschriften van derden, niet zozeer uit hun eigen werken.

Heel interessant is het hoofdstuk over Messiasverwachtingen in het Oude Testament, waarin de auteur de ambten van Christus (profeet, priester en koning) al vroegtijdig in beeld ziet komen. Het pleit dus voor de eenheid van de heilshistorie. Ouwenel zet in een volgend hoofdstuk breed uiteen hoe hij denkt over de 'pre-incarnatie van Christus', met o.m. aandacht voor de figuur van de Engel des Heren. De hoofdstukken over Jezus Christus in het Nieuwe Testament gaan in op Zijn godheid en mensheid, zijn kind-zijn van de maagd Maria, zijn leven en lijden, dood en opstanding. Hier liggen exegese en dogmatische bezinning dicht tegen elkaar. De kerk komt ook al even in beeld, maar daarvan zegt Ouwenel merkwaardig genoeg dat de kerk niet vanaf Adam bestaat! Wel vanaf Pinksteren; maar dat duidt dan toch op een breuklijn in het werk van Gods verlossing, van Gods verbond. Gereformeerden hebben altijd de eenheid van Gods werken en van Zijn verbond benadrukt en gehandhaafd. Een ander vraagje heb ik over de door Ouwenel gehanteerde term 'trinitarisme' (h. 2). Waarom de betiteling niet gewoon als 'triniteit' wordt aangeduid, begrijp ik niet goed. Trinitarisme is een 'isme', waarvan men kan stellen dat zo iets een overaccentuering ofwel een verabsolutering van het kernbegrip zelf inhoudt. En dat lijkt me hier niet van toepassing.

Uit het geheel van deze dogmatiek blijkt hoe Ouwenel met grote eerbied voor de Schriften bezig is, terwijl hij geen kans onbenut laat om de thema's die 'eruit springen' in relatie te brengen met oudere én meer actuele visies in theologie en kerk. Soms is het actualiserende element zo overvloedig dat het vermoeit. Maar dan ga je een paar dagen later toch weer welgemoed verder met de lezing van deze bijbelse dogmatiek. De registers zijn een welkom hulpmiddel om het brede terrein van deze dogmatische exposé's toegankelijk te houden.

Drs. H. Veldman is als kerkhistoricus vaste medewerker van *De Reformatie*; hij woont in Zuidhorn en heeft een proefschrift voorbereid over Hendrik de Cock.

Herwaardering van de beroepseed

De ineenstorting van de financiële markten vormde de aanleiding voor Roel Kuiper om in het *Nederlands Dagblad* op te roepen tot een herwaardering van het moreel kapitaal. Prima, maar een dergelijke herwaardering dient ook gepaard te gaan met een herbezinning op de onkreukbaarheid van de professionele beroepsbeoefenaar. De beroepseed voor bankiers zou een goed instrument zijn als basis voor een dergelijke bezinning.

J. Westert ■

Het pleidooi voor een beroepseed voor financiële dienstverleners is afkomstig van Hans Ludo van Mierlo in het *Financieele Dagblad*. In zijn boek *Gepast en ongepast* is deze schrijver breder op zoek naar het geweten van banken. De beroepseed zou als volgt kunnen luiden: "Ik zweer/beloof dat ik mijn werk als financiële dienstverlener zo goed als ik kan zal uitoefenen ten dienste van mijn medemens. Ik stel het belang van de klant voorop en eerbiedig zijn opvattingen. Ik zal mijn klant niet benadelen. Ik luister goed naar mijn klant en zal hem goed inlichten. Ik zal geheim houden wat mij is toevertrouwd. Ik erken de grenzen van mijn mogelijkheden. Ik zal mij open en toetsbaar opstellen. Ik ken mijn verantwoordelijkheden voor de samenleving, nu en straks, hier en elders, en hou daar in mij werk rekening mee."

Bodem voor ethisch besef

Het voorstel tot een beroepseed is niet het alomvattende antwoord op wat er is misgegaan in de financiële sector, maar de beroepseed of gelofte legt echter wel een bodem voor het ethisch besef binnen de financiële wereld. Met de introductie van een beroepseed als standaard voor integriteitsbeleid wordt op een bepaalde manier invulling gegeven aan de noodzaak het moreel kapitaal te herwaarderen. Er moet weer vertrouwen ontstaan in de sector, maar ook in de onkreukbaarheid van de professionals. Dat kan op verschillende manieren, zoals dat gebeurt met bijvoorbeeld door garanties en renationalisering door de overheid. Maar financiële instellingen staan ook voor de opdracht het vertrouwen in de geloofwaardigheid van hun instituut te vergroten. De betrouwbaarheid van instellingen en de professionele beroepsbeoefenaars, zoals bankiers en bestuurders, heeft een forse deuk opgelopen.

Dat is niet alleen een kwestie van meer en beter toezicht. Vertrouwen en zekerheid herwin je uiteindelijk niet met meer regels. Vertrouwen, zo leert ons het christelijk geloof, kenmerkt zich vooral door een geestelijke dimensie. Waar hebzucht en eigenbelang de boventoon voeren, ontstaat onbehagen. De woekerpolissen of de zeer uitbundige bonus- sen van topbestuurders in de financiële sector vormden de voorbode van het feit, dat er iets is misgegroeid.

Houding van onkreukbaarheid

Juist het bankwezen en breder de financiële sector dienen te worden gekenmerkt door een houding van onkreukbaarheid. De introductie van een beroepseed kan daaraan een bijdrage leveren. Op deze wijze wordt de betrouwbaarheid en de integriteit van deze beroepsbeoefenaar benadrukt. Dat is nodig in een periode, waarin de financiële sector heeft laten zien, dat de geldzucht hen onvoorzichtig heeft gemaakt en fundamenteel de betrouwbaarheid en de integriteit de sector heeft aangetast. Het pleidooi kon op bijval rekenen. Zo is de oproep ook meteen doorvertaald naar de accountancy. Ook voor de accountant zou het een must moeten zijn om de beroepseed af te leggen. De eis tot objectief, onpartijdig en integer zakelijk handelen, wordt met de eed of belofte onderstreept. De verplichtingen van de beroepsbeoefenaar aan het maatschappelijk verkeer krijgt extra gewicht en er spreekt erkenning van de eigen grenzen in het beroepsmatig handelen uit.

Heil van de naaste

Voor christenen is het gewicht van de eed niet nieuw. De Heidelbergse Catechismus plaatst in Zondag 36 het afleggen van de eed onder het

beslag van het heilig gebruiken van Gods naam. In onze geseculariseerde samenleving is die verbinding losser geworden. Naast de eed kan iemand er voor kiezen om niet de eed maar de belofte af te leggen, zonder beroep op Gods naam. Het publiek bevestigen met een ambtseed verplicht beroepsbeoefenaren tot het actief onderhouden van de ontwikkeling van hun moreel zakelijk handelen en nauwgezette beroepsuitoefening. Douma¹ wijst erop dat met de eed ook het *heil van de naaste* wordt bevorderd. De eed is een bindmiddel. 'Waar de eed gerespecteerd wordt, wordt de samenleving niet uit haar voegen gerukt.' De zin zou met een vooruitziende blik naar de financiële crisis van de afgelopen weken opgeschreven kunnen zijn. De arts legt de eed van Hippocrates af en verklaart, dat hij zich nauwgezet zal inzetten voor de genezing van zijn patiënten. Van een beëdigd taxateur verwachten we een betrouwbare en eerlijke taxatie. Van de financiële dienstverlener verlangen we transparant handelen ten dienste van zijn klant. Van bankiers verwachten dat zij hun beroep uitoefenen overeenkomstig de regels die daarvoor gelden en vanuit een hoogwaardige persoonlijke beroepsethiek.

Eed voor ambtenaren

De discussie over de herwaardering van de ambts- of beroepseed laat nu weer op vanwege de problemen in de financiële sector. Maar het debat is niet nieuw. Zoals aangegeven kennen we in veel beroepen de beroepseed. Ambtenaren leggen de ambtseed af, of tekenen daarvoor. Nog maar een paar jaar geleden werd het debat over de ambtseed voor ambtenaren door gemeentelijke overheden onder het stof vandaan gehaald. Zo heeft de gemeente Den Haag besloten om de ambtseed weer een meer formele plaats te geven. De reden was de discussie over de integere overheid, nodig voor het goed functioneren van het openbaar bestuur. De burger moet er op kunnen vertrouwen dat de overheid betrouwbaar en zorgvuldig is. Daarvoor is nodig, dat de werknemers in dienst van het publieke bestuur in hun gedrag ook die onkreukbaarheid uitstralen. In tal van wetten staan integriteitsnormen geformuleerd. Deze normen zijn echter vaak vaag geformuleerd. Het gemeentebestuur vond het van belang om over deze integriteitsnormen open te communiceren gedurende de hele loopbaan. Zo werd ook de ambtseed weer actueel. De ambtseed kent bij de overheid al een lange historie, maar de waarde ervan was op de achtergrond geraakt. Het onderscheid tussen de werknemer in publieke dienst ten opzichte van andere werknemers werd ermee geaccentueerd. Zij dienden immers het publieke belang en bij uitstek werd van hen een onkreukbare beroepsmoraal verlangd. De eigenstandige ontwikkeling van het arbeidsrecht voor ambtenaren onderstreepte ook de bijzondere positie van

het werken in publieke dienst. In de loop van de tijd is het verschil tussen het werken in de publieke dienst en voor het private bedrijfsleven steeds meer gaan vervagen. Zo verdween ook de ambtseed naar de achtergrond. De ambtseed werd het echter opnieuw actueel in het kader van integriteit. Het aannemen van giften en geschenken rond de bouwfraude was een van de aanleidingen. De ambtseed behoort geen formaliteit te zijn, maar een waarborg. Zo heeft de beroepseed nog recent opnieuw bewezen zijn waarde te behouden. Het pleidooi voor de beroepseed in de financiële sector is dus ook geen achterhaald pleidooi.

Morele standaard

Het pleidooi sluit goed aan bij de oproep van Roel Kuiper² tot een herwaardering van het moreel kapitaal in onze samenleving. In dit kader is het ook van belang om breder na te denken over de herwaardering van het beroep. In de term beroep ligt het woord roeping opgesloten. In de hedendaagse benadering spreken we over functies en rollen. Dat is wel functioneel, maar kenmerkt zich door een andere arbeidsethiek. De ambtseed kan de basis zijn waarop een bredere beroepsethiek wordt ontwikkeld. De ontwikkelingen in de financiële wereld geven het belang daarvan aan. Maar ook breder is de noodzaak van een bezinning op beroepsethiek nodig. Uit een onderzoek naar de verwevenheid van de onder- en bovenwereld bleek er sprake van een onthutsende zedenschets onder sommige advocaten, taxateurs, makelaars en notarissen. Het onderstreept het belang van de bezinning op de beroepseed en de beroepsethiek. De rol van beroepsverenigingen, hun gedragscodes en het interne en externe toezicht kunnen een grotere bijdrage leveren aan het stimuleren van integer, betrouwbaar en onkreukbaar handelen. Het zijn aspecten die thuishoren bij de noodzakelijke herwaardering van het moreel handelen in onze samenleving. Waar de verleidingen van de markt, hebzucht en concurrentie de moraliteit en de beroepsethiek hebben uitgehold, wordt het tijd voor het herwaarderen van een aloude standaard als de ambtseed.

Jan Westert is directeur van ROC Menso Alting en redacteur van *De Reformatie*.

Noten

¹ Dr. J. Douma, *De Tien Geboden*, Kampen 1999

² Dr. Roel Kuiper, *Nederlands Dagblad*, 11 oktober 2008

Reichenau, bakermat van onze cultuur

Ze zijn niet meer weg te denken, bijbelillustraties op de beamer om de aandacht vast te houden tijdens de preek. Zo'n tien of elf eeuwen geleden begon dat verschijnsel al. Monniken schilderden op de wanden van een kerkgebouw een serie *Wonderen van Jezus*, bedoeld als preek voor hen die niet konden lezen en het Latijn niet verstonden.

J.M. de Jong ■

Wie het fietspad volgt langs de Rijn vanaf de Rheinfall bij Schaffhausen tot bij de oude rijksstad Konstanz aan de Bodensee, ziet even voorbij het stadje Radolfzell aan zijn rechterhand het eiland liggen: Reichenau. Helemaal rechts, op het meest westelijke punt, is de kerk van St. Petrus en Paulus te zien, met de beide torens aan de verkeerde kant. In het midden steekt de toren van de abdijkerk St. Maria en Markus boven de bomen uit. Helemaal links, grotendeels verborgen achter de begroeiing, is een glimp op te vangen van de St. Georg. Via de smalle verbindingsweg die tegenwoordig het eiland met de oever van de Gnadensee (zoals dit gedeelte van het Bodensee meer heet) verbindt, bereikt de bezoeker eerst het dorpje Reichenau-Oberzell. Aan de rechterkant is de markante, romaans uitziende kerk van St. Georg nu niet te missen. Al in 888 werd de eerste steen voor het gebouw gelegd door de abt van de abdij, de monnik Hatto. De eenvoudige vorm van het schip met zijbeuken waarin zich kleine rond-

boogvensters bevinden, de vierkante vieringtoren en het recht gesloten koor zijn een goed voorbeeld van de Ottoonse bouwstijl, de voorloper van het Romaans. Het gebouw is in al die eeuwen nauwelijks veranderd.

Het interieur van de St. Georg is een openbaring. Links en rechts bevinden zich boven de arcaden (een rij zuilen met bogen) grote wandschilderingen met voorstellingen uit het leven van Christus. Zowel vanuit kunsthistorisch als vanuit liturgisch opzicht is deze serie zeer boeiend.

Liturgische vernieuwingen

In de 9^e eeuw verschenen in de scriptoria (schrijfateliers) van het uiteenvallende rijk van Karel de Grote de eerste perikopenboeken. Dat waren grote op perkament geschreven werken voor gebruik in de eredienst. Daarin staan naast de gebruikelijke liturgische teksten voor het eerst de bijbelteksten zoals ze in de liturgie werden gebruikt, gerangschikt en uitgeschreven. Het gaat dan om de lezingen door het jaar heen uit de evangeliën. Vandaar dat deze boeken ook wel *evangelistaria* genoemd worden. Deze verandering hing samen met het steeds verder invoeren van de vorm van eredienst zoals die in de kerken van de stad Rome tot op dat moment gebruikelijk was. Deze *Romeinse liturgie* kwam ook op het eiland Reichenau in zwang, als een van de eerste locaties ten noorden van de Alpen.

De in Reichenau vervaardigde perikopenboeken werden verlucht met illustraties (de zogeheten *miniaturen*) die bij de evangeliefragmenten (perikopen) pasten. Voor het eerst in de geschiedenis van de beeldende kunst van West-Europa verschenen er miniaturen in deze boeken die aan de hand van de liturgische bijbelteksten het leven van Christus uitbeeldden. Op dit soort reeksen moet de decoratie van de St. Georg in Reichenau-Oberzell gebaseerd zijn.

St. Georg, Reichenau-Oberzell (eind 9^e eeuw): interieur met wandschilderingen van de wonderen van Jezus.

Beeldverhaal

Opvallend is het programma dat de schilderende monniken kozen: Christus als brenger van het heil. In totaal acht momenten uit Jezus' leven, waarin hij door zijn wonderen laat zien dat hij de Heiland is, zijn in beeld gebracht. Als eerste, links bij binnenkomst van de kerk, zien we de *genezing van een bezetene*. Christus maakt een spreekgebaar, terwijl een duivel boven de bezetene zich uit de voeten maakt. Daarachter zien we demonen zich meester maken van de varkens, terwijl de varkenshoeder in paniek wegrent.

Maar daar bleef het niet bij, is de boodschap naar de (wellicht) kersverse gelovigen die in de tiende eeuw hier naar de dienst gingen. De volgende voorstelling toont een nog groter wonder: de *genezing van een zieke*. En daarna volgen het *bedwingen van natuurgeweld* (de storm op het meer) en de *genezing van een blindgeborene* (die aanvankelijk ook in zijn ziel blind voor Jezus was). Direct daar tegenover gaat de reeks op de zuidwand van de kerk verder met de *genezing van een ten dode opgeschreven melaatse*. Vervolgens zien we de opwekking van iemand die net gestorven is, de *jongeling van Nain*. Maar de heilbrengende kracht van Christus gaat nog verder, vertellen de beelden. In de volgende scène zien we hem op weg naar de gestorven *dochter van Jairus*. Ondanks dat er onderweg kracht uit hem wegstroomde, is er nog genoeg over om vervolgens ook het meisje weer levend te maken. En dan volgt in de laatste scène van de reeks de climax: Jezus wordt naar Bethanië geroepen omdat zijn vriend *Lazarus* is gestorven. Deze is al vier dagen dood en begraven, als de Heer hem *uit de dood terug roept* en de gebeurtenis voor zijn leerlingen en vrienden duidt in de richting van het allergrootste wonder, zijn eigen dood en verrijzenis: *Ik ben de opstanding en het leven*. Welke kerkganger in de St. Georg zou niet in gebed zijn neergeknield voor deze machtige Heiland?

Paradijsje

De tocht van de St. Georg naar de belangrijkste kerk van het eiland Reichenau, de abdijkerk St. Maria en Markus, lijkt op een route door een Nederlands tuinbouwgebied als het Westland. Veel kassen en bloemen- en fruitteelt, maar in tegenstelling tot onze glazen stad is het terrein nogal heuvelachtig. Toen de zendeling Pirmin, afkomstig uit noordelijker streken en wellicht opgeleid door predikers van Keltische oorsprong, met goedkeuring van Karel Martel in 724 het eiland bereikte, was het een moerasoerwoud. Volgens de overlevering verjoegen Pirmin en zijn monniken de slangen en veranderden het gebied in een paradijs tuin, en zo ziet het er nu nog uit. Pirmin stichtte midden op het eiland (het huidige Reichenau-Mittelzell) een klooster met een

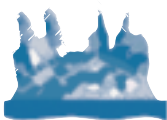
eenvoudige zaalkerk, die in de loop der jaren uitgroeide tot een forse kruiskerk. In 816 werd dit gebouw gewijd. De huidige viering (kruispunt tussen schip en dwarsschip) en het oostelijke dwarsschip dateren nog uit die tijd. In het begin van de 11^e eeuw werd de kerk fors uitgebreid: het huidige westwerk (de grote voorhal met dwarsschip en brede toren) was in 1048 klaar. Aan de zuidzijde van de kerk ligt nog altijd het bijbehorende klooster, al stammen die gebouwen uit het begin van de 17^e eeuw. Vanaf 1444 werd er gewerkt aan een ombouw van de kerk in gotische trant. Door gebrek aan geld en aan monniken kwam alleen het koor af.

Invloedrijk scriptorium

Reichenau lag aan de in de vroege middeleeuwen belangrijkste weg van Duitsland naar Italië. Hier passeerden in die tijd alle vorsten en geestelijken, onderweg van en naar Rome. Nieuwe opvattingen op het gebied van theologie en liturgie bereikten als eerste de kloosters in Reichenau-Mittelzell. Boeken door monniken uit Italië meegebracht, werden hier in het scriptorium gekopieerd. De nieuwe afschriften, verlucht met illustraties, werden daarna door andere reizigers meegenomen, verder Europa in. Een van die nieuwe ontwikkelingen was het hier boven al gesignaleerde gebruik van *evangelistaria* in de eredienst. Deze liturgische boeken bevatten niet meer de volledige tekst van de evangeliën, zoals tot dan toe gebruikelijk. De nieuwe, uit de pauselijke kerken van Rome afkomstige nieuwe *orde van dienst* schreef per kerkdienst voor welke gedeelten uit het Nieuwe Testament dienden te worden gelezen. Dat gebeurde min of meer op volgorde van de gebeurtenissen. In plaats van losse illustraties zoals evangelistenportretten gingen de monni-

Jezus bedwingt de storm (10^e eeuw); Links op de voorstelling Jezus (herkenbaar aan de aureool met het kruis) die slaapt. Hij ligt overdreven in een knik. Rechts op de voorplecht zien we hem vervolgens de storm bedwingen met een handgebaar. Let erop hoe deze hand buiten alle proporties is en daardoor extra opvalt.

Twee bladzijden uit een perikopenboek (Reichenau, eind 10^e eeuw).

ken momenten uit het leven van Jezus weergeven. Ze inspireerden zich daarbij op vroegchristelijke en byzantijnse voorbeelden die ze in Rome en Venetië hadden gezien of waarvan exemplaren in hun scriptorium terecht waren gekomen.

De stijl (het zogeheten Ottoons, naar de naam van drie keizers uit die tijd) van deze boekillustraties is een mengvorm van Germaanse sierkunst met allerlei laatantieke, meer realistische manieren van uitbeelden. Het uitgebeelde verhaal bepaalde in sterke mate de vormgeving. Zo zijn belangrijke figuren groter afgebeeld en is de ruimtewerking van de omgeving teruggebracht tot het hoogst noodzakelijke. Daarmee kwam de aandacht geheel op de uitgebeelde gebeurtenis te rusten.

Opvallend in de miniaturen uit Reichenau zijn verder de *expressieve* gebaren. Armen werden verlengd en handen uitvergroot om de inhoud van het verhaal des te sterker te doen spreken. Ook dit verschijnsel heeft waarschijnlijk zijn oorsprong in de liturgie. In de periode tussen de 8^e en de 10^e eeuw, toen de Romeinse liturgie ingang vond in de kerken boven de Alpen, was er in de eredienst sprake van een explosieve groei op het gebied van liturgische gebaren. Dit hing wellicht samen met het feit dat in de Germaanse cultuur veel mensen niet lezen en schrijven konden, zodat aan gebaren een groot belang werd toegekend. Een andere factor kan zijn geweest dat in die cultuur het Latijn als taal veel minder begrepen werd dan beneden de Alpen.

Verspreid over Europa

Al die honderden met de hand geschreven en prachtig geïllustreerde liturgische boeken werden door keizers en bisschoppen, die vaak ook het eiland met een bezoek vereerden, besteld. Vandaar verspreidden de manuscripten zich door Midden- en West-Europa. Andersom kwamen ook elders geschreven teksten naar Reichenau om er te worden verlucht door de schilderende monniken van de Markusabdij.

Voor al dat laatste verschijnsel levert tegenwoordig nogal wat problemen op wat de toeschrijving betreft. Een van de beroemdste bewaard gebleven manuscripten, de *Egbert-Codex*, die zich nu in Trier bevindt, vertoont minstens twee stijlen. De gekalligrafeerde letters hebben een vorm die naar een herkomst uit deze stad wijst. De miniaturen echter zijn in de stijl van Reichenau geschilderd. Dit perikopenboek is blijkens een in het boek aanwezige afbeelding door twee Reichenause monniken aan bisschop Egbert van Trier aangeboden. Moet het boek nu aan een atelier bij de Moezel of bij het Bodenmeer worden toegeschreven?

Op de illustratie zien we op de rechterbladzijde een tekst gekalligrafeerd in de *Karolingische minuskel*. Dit lettertype werd in de schrijfscholen van Karel de Grote ontwikkeld. Op basis van oudere schrifttypes ontwierpen de monniken een soort standaardschrift, wat makkelijker aan te leren en ook beter leesbaar was. Overigens dacht men later, in de Renaissance, dat dit het oude Romeinse schrift was en ontwikkelde men daaruit het lettertype dat wij nu nog altijd gebruiken. Weergegeven is de tekst van Mark. 16:1-7, bedoeld als lezing op eerste Paasdag.

Op de linkerbladzijde zien we niet de verbeelding van dit verhaal, maar de opdracht van Jezus in de tempel: In het midden zit een kind met een boek in de hand op een verhoging. Links staat Maria die haar zoontje vasthoudt. Achter haar staat Jozef met twee duiven klaar voor het offer. Rechts kijken Simeon en Anna bewonderend naar de jongen die ze herkennen als de Heiland die gekomen is. De achtergrond wordt gevormd door twee ronde bogen op pilaren. Helemaal bovenin zien we de gebouwen van Jeruzalem. De getekende architectuur roept herinneringen op aan Romeinse voorbeelden. Maar waar laatantieke kunstenaars zo'n voorstelling in een echte ruimte plaatsten, is dat hier niet de bedoeling. Het lijkt of de tekenaar een fout heeft gemaakt, want de zuilen onder de bogen lopen tot onder de groep figuren door, waardoor die lijkt te zweven. Toch moeten we dit zo lezen dat de afgebeelde personen ruimtelijk vóór de architectuur staan. Het belangrijkste voor de kunstenaar waren de houdingen en de gebaren van de figuren. Die

moesten het verhaal vertellen.

Sinds Reichenau zijn de series over het leven van Jezus niet meer weg te denken uit de Europese kunstgeschiedenis. En in de hedendaagse op visualisering gerichte cultuur zien we ze terug in kinder- en platenbijbels en zondags op de beamer. De Unesco onderkende in 2000 de waarde van het eiland en de daar geschreven en geïllustreerde boeken, door deze op de werelderfgoedlijst te plaatsen. Helaas zijn de handschriften (op één na) niet meer op het eiland, maar in diverse bibliotheken en musea in Duitsland en elders te bewonderen. Ook de *Bernulfus-Codex*, geschonken aan de elfde-eeuwse bisschop Bernulf van Utrecht, is in Reichenau gemaakt. Het boek is nu te zien in Museum Catharijneconvent.

Jan de Jong geeft les in kunstvakken aan de Gereformeerde Scholengemeenschap Randstad in Rotterdam en was tot voor kort docent kunst- en cultuurwetenschap aan de EH te Amersfoort.

Abdijkerk St. Maria en Markus, Reichenau-Mittelzell.

uit de kerken

Vlissingen - beroep aangenomen: P.R. Baas te Doornspijk (voormalig missionair predikant van Hasselt), die bedankte voor **Neede** en **Schildwolde**

Zendtijd voor Kerken

Op D.V. zondag 2 november 2008 wordt een kerkdienst uitgezonden van de Gereformeerde Kerk vrijgemaakt in Delft, vanuit de Immanuelkerk (Radio 5, 17.02 uur).

Voorganger is ds. Simon van der Lugt, die preekt over de betekenis van de liefdespoëzie in het bijbelboek Hooglied. De samenzang in deze dienst wordt begeleid door Christoffel Kortenoeven (orgel) met medewerking van de hoornspelers Martin en Henriëke Wildeman. De bijbeltekst zal worden gelezen in de Nieuwe Bijbelvertaling (NBV) en de gemeente zingt uit het gereformeerd kerkboek (GK) en het Liedboek voor de Kerken (LvdK).

HOOFDREDACTEUR:

Prof. dr. A.L.Th. de Bruijne

OVERIGE REDACTIELEDEN:

Dr. E.A. de Boer, Prof. dr. S. Griffioen, Prof. dr. G. Kwakkel, Drs. B. Luiten, coördinator 'Kerkelijk leven' en 'Wandelen met God', Dr. J.H.F. Schaeffer, J. Westert, coördinator 'Samenleving'.

MEDEWERKERS:

J.J.D. Baas, coördinator 'Opvoeding en onderwijs', J.M. de Jong, rubriek 'Kunst', Drs. G. Riemer, coördinator 'Van binnen naar buiten', Dr. J. Smelik, rubriek 'Kerk en muziek', Drs. H. Veldman, rubriek 'Kort historisch'.

BESTUURSLEDEN STICHTING DE REFORMATIE:

A. Verhoeff (voorzitter), Drs. B. Bos (secretaris), F.H. Haveman (penningmeester)

BLADMANAGEMENT:

Mevrouw M.T. Kremer
Scholma Druk bv, Postbus 7
9780 AA Bedum, tel. 050 3013636
Alle stukken voor de redactie bij voorkeur per E-mail: reformatie@scholma.nl, ingeval per post via bovengenoemde postbus.
Uitgever: Print Media bv, Bedum
Technische realisatie:
Scholma Druk bv. Bedum

ADMINISTRATIE EN ADVERTENTIES:

Scholma Druk, postbus 7,
9780 AA Bedum.
Telefoon: 050 - 3653537.
Fax: 050 - 3012732
(o.v.v. Reformatie).
E-mail: reformatie@scholma.nl
Aanlevering advertenties in overleg.
ING Bank: 66.30.92.620

ABONNEMENTSPRIJZEN:

€ 49,95 per jaar
studenten € 19,50;
buitenland € 130,00
- abonnementsjaar loopt van
1 januari t/m 31 december

- opzegging van het abonnement dient 1 maand voor aanvang van het nieuwe abonnementsjaar schriftelijk of per e-mail te geschieden (voor 1 december).
Losse nummers € 1,50 (incl. porto).

De Reformatie is op Daisy cd-rom verkrijgbaar bij de Chr. Blindenbibliotheek voor blinden en slechtzienden.
Tel. (0341) 565499.

ADVERTENTIES (acquisitie en verkoop):

J. Hoogenboom, tel. 050-4091204,
fax 050-4091252
e-mail: info@hoogenboom-communicatie.nl
Contracttarief op aanvraag.

Zonder schriftelijke toestemming van de uitgever is het niet toegestaan artikelen uit dit blad over te nemen.

Web: www.dereformatie.nl
ISSN 0165-5191